

Оригинални научни рад
уџк: 004:726.54(497.115)
doi: 10.5937/zrffp54-50900

ОД УНЕСКА ДО ГУГЛ МАПА: АНАЛИЗА ПОДАТАКА И УТИСАКА ПОСЕТИЛАЦА ЛОКАЛИТЕТА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ НА ЛИСТИ СВЕТСКЕ БАШТИНЕ УНЕСКА

Олга Д. МИРКОВИЋ МАКСИМОВИЋ¹
Универзитет у Београду
Мултидисциплинарне докторске студије
Београд (Србија)

¹ olga.mirkovic@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-4255-9200>

Примљен: 8. 5. 2024.
Прихваћен: 2. 12. 2024.

ОД УНЕСКА ДО ГУГЛ МАПА: АНАЛИЗА ПОДАТАКА И УТИСАКА ПОСЕТИЛАЦА ЛОКАЛИТЕТА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ НА ЛИСТИ СВЕТСКЕ БАШТИНЕ УНЕСКА

Кључне речи:

Гугл мапе;
Унеско;
утисци посетилаца;
интерпретација;
Косово и Метохија.

Сажетак. Трансформације различитих аспеката вредновања културног наслеђа одвијају се паралелно са технолошким променама последњег века, при чему умрежавање игра кључну улогу у еволутивном процесу. Проучавање искустава и анализа перцепције корисника, те потреба за њиховим мерењем и квантификавањем, представљају кључни аспект времена у коме живимо, а он је обликован моделима комуникације и интерпретације баштине који су повезани с информатичким технологијама. Како наводи Лорацејн Смит (Smith, 2010), право наслеђе, када су наше емоције и осећај сопства истински ангажовани, није толико у поседовању материјалног колико је то у чину преношења и примања сећања и знања. Ослањајући се на то, рад расветљава питање односа између онога што је заштићено као културно-историјска вредност, која је под критеријумима Унескове Конвенције о светској баштини препозната као универзална, и начина на који то препознају и доживљавају сами посетиоци следећих локалитета на Косову и Метохији²: 1) манастир Високи Дечани; 2) манастир Пећка патријаршија; 3) манастир Грачаница; 4) црква Богородица Љевишка. Истраживање спроведено анализом података – садржаја 3.772 утиска корисника представљена путем платформе Гугл мапе на изабраним локацијама – даје одговор на питање да ли посетиоци локалитета виде исте изазове и лепоте као и представници институција и на који начин нам тако прикупљена сазнања могу помоћи у очувању културне баштине.

² У овом раду користимо оба термина – „Косово и Метохија” и „Косово*”. Први термин одговара званичној политици Србије и односи се на Косово као аутономну покрајину и географско подручје. Други термин ће бити коришћен у контексту српских средњовековних споменика на Листи светске баштине Унеска на Косову*.

Тема и методологија истраживања

Истраживање се фокусира на доживљај културног наслеђа у дигиталном окружењу, што обухвата процесе и исходе ангажовања с прошлошћу путем интернета. Циљ је да се додели друштвено и културно значење овим интеракцијама. При формулисању предмета истраживања разматрају се два аспекта феномена; један се односи на институционалну вредност наслеђа и њихов однос према наслеђивању, а други на корисничко искуство потрошача на одабраној локацији. Како Булатовић истиче да „интегрални приступ наслеђу укључује увид у све аспекте сведочанства о наслеђу” (Bulatović, 2015, стр. 41–64), јасно је да у савремени дискурс морамо укључити утиске и мишљења посетилаца који се генеришу кроз различите друштвене мреже, настале из директног контакта са наслеђем.

Хоџкин и Радстон полазе од става да „памћење, дакле [...] није везано за индивидуу која је доживела одређени догађај; оно се распаја и преноси на будуће генерације. Али процес преноса мења и сећања: родитељи који деле своја сећања откривају да се сећања мењају” (Hodgkin & Radstone, 2003, стр. 27). Они дају одговор на питање како утисци које посетиоци деле међусобно преко сервиса Гугл мапе утичу на лично тумачење онога што виде током посета локацијама и како успоставити везу између наслеђа и њихових очекивања, потреба, знања и интересовања. Приступ који се базира на истраживању утицаја онлајн-препорука и мишљења посетилаца користе и Флинт и Џенингс (Flint & Jennings, 2021). Они закључују да корисничке рецензије представљају до сада недовољно истражен потенцијални извор података за истраживаче и управљаче културним наслеђем, који желе да истраже како посетиоци разумеју и користе локалитете. Овај приступ, такође, може допринети развоју нематеријалне баштине културних пејзажа. Поред тога, рађена су и истраживања утисака посетилаца на платформи Трип адвајзер – анализа садржаја 5.212 рецензија, коју су спровели Гурсо и др. (Gursoy et al., 2021), открила је 59 ставки које формирају шест димензија, укључујући аутентичност, значај водича, културне вредности, осећај наслеђа, локалну гостољубивост и одушевљење. Поставља се питање како

структура онлајн-преорука дата преко сервиса Гугл мапе утиче на добијање тумачења у складу са нашим афинитетима, као и у којој мери и на који начин усмерава нашу пажњу и активности. Овде се ослањамо на Бајесову теорему из теорије вероватноће, која се користи при рачуну са условљеном вероватноћом и каже да ажурирањем наших почетних убеђења новим објективним информацијама добијамо ново и унапређено уверење. Истражује се да ли ово значи како са сваким новим утиском и преоруком унетим преко друштвених мрежа и модерних комуникационих метода утичемо на добијање новог и унапређеног исказа, који нам може помоћи као индивидуама да постигнемо своје циљеве.

У истраживању су коришћени дедуктивни, индуктивни и абдуктивни приступ. Истраживање је засновано на низу хипотеза и остало је отворено за неочекиване информације које су могле да подстакну додатна истраживања. Због комплексности предмета истраживања био је неопходан интердисциплинарни приступ, који је комбиновао различите методе примењене на различите делове рада и истраживања. Основни метод коришћен у истраживању је хипотетичко-дедуктивни, започет формирањем основе постулата – искустава стечених контактом са друштвеном реалношћу која је повезана са материјалним културним наслеђем. Поред тога, коришћена је и компаративна анализа, битна за поређење различитих карактеристика објеката, феномена и догађаја како би се утврдиле њихове сличности и разлике.

Коришћен метод прикупљања података је анализа садржаја утисака које посетиоци остављају на Гугл мапама код локација које су препознате као веома значајне из перспективе Унеска на Косову*. Како сматра Бонаћи, „пронађени подаци омогућавају истраживачима да реализују задатке прикупљања података у већем обиму у релативно кратким временским периодима у поређењу са традиционалним методама друштвеног истраживања – било пресечним или лонгитудиналним, квантитативним или етнографским. Ови разлози заједно показују вредност података друштвених медија за студије наслеђа” (Bonacchi, 2020, стр. 15).

Одабрани приступ је анализа рецензија, тј. утисака које су посетиоци оставили на Гугл мапама. Узима се у обзир да посетиоци унапред планирају своја путовања и истражују где, када и како да посете места од интереса, ослањајући се углавном на свеprisутне Гугл услуге, укључујући и мапе. Штавише, утисци остављени на Гугл мапама су трајни, па се њихова дистрибуција током времена може пратити од покретања Гугл мапа 2005. године до данас. Поред тога, Гугл мапе су интегрисане у сервис Гугл преводилац, тако да сваки корисник/посетилац може да напише своје утиске на матерњем језику, док читаоци рецензија могу истовремено да их читају на свом матерњем језику или да их преводе на енглески. Приликом прегледања мапа систем предлаже места за посету, приказује фотографије које су корисници снимили на тој локацији и представља своје утиске о историјском граду или знаменитости.

Анализа садржаја изабрана је као прикладан метод јер у основи представља начин организовања података за изградњу систематског записа друштвене комуникације. Једна од његових примена је проучавање различитих садржаја; у конкретном случају, коментари које су корисници остављали на Гугл мапама код локалитета под заштитом Унеска на Косову*. Овај метод омогућава испитивање постојећих извора података: секундарних материјала, који се састоје од 3.772 рецензије одабраних локација које су корисници оставили на Гугл мапама до 22. септембра 2023. године. За издвајање и обраду рецензија на свеобухватан и релевантан начин коришћени су АПИ систем и услуга *Outscraper*.

Анализа садржаја омогућава холистички и мултидисциплинарни приступ истраживању како би се сачували целина случаја и његов јединствени карактер. Примењен је методолошки модел – мешовита анализа, и квалитативна и квантитативна – како би се постигла комплементарна анализа објекта истраживања. Коментари на Гугл мапама представљају облик друштвене комуникације и састоје се од неколико елемената: пошиљаоца поруке, саме поруке, примаоца поруке, смера, одредишта поруке, ефеката поруке и канала преноса поруке. Класификација јединица анализе је основа анализе садржаја, где су јединице ентитети које истраживачи издвајају у комуникационим садржајима. У овом случају, јединица је сам коментар, односно пасус, који се састоји од неколико реченица, често само једне реченице или чак једне речи.

Да бисмо израчунали фреквенцију речи у наведеним исказима, прво треба обрадити текст и извући речи које се користе. Кораци су следећи: токенизација, која укључује дељење сваког исказа на поједине речи, након тога чишћење текста, које значи уклањање везника, речца и других речи које нису релевантне за бројање (нпр. падежи), потом следи нормализација, која значи претворити речи у мала слова ради конзистентности и превести све на исти језик, а на крају следи и бројање појављивања (фреквенција).

Одабрани истраживачки примери: локалитети на Листи светске баштине Унеска на Косову и Метохији

Иво Мароевић детаљно разматра концепт „исказа и приказа знања” у контексту херитологије, где се културно наслеђе не сагледава само као скуп материјалних артефаката већ и као динамичан процес преноса и комуникације знања и вредности. Према његовом мишљењу, културно наслеђе укључује низ активности које омогућавају интерпретацију и разумевање прошлости кроз призму савремених перспектива, што је од кључног значаја за одржавање и ревитализацију културних вредности (Мароевић, 1993). У контексту истраживања локалитета на Листи светске баштине Унеска на

Косову и Метохији, примена Мароевићеве идеје о исказу и приказу знања може додатно осветлити перципирање и вредновање културних споменика од стране посетилаца. Мароевићев приступ сугерише да сваки локалитет функционише не само као место физичког присуства већ и као медиј за пренос знања и вредности. На пример, манастир Високи Дечани није само архитектонски драгуљ већ и средиште живе традиције која се преноси кроз наративе и сећања посетилаца. Према његовој теорији, сваки посетилац доприноси интерпретацији и вредновању наслеђа кроз своје индивидуалне доживљаје и учење.

Постојећа прегледана литература у вези са локалитетима на Косову и Метохији на Листи светске баштине Унеска указује на многоврсни приступ Унесковом наслеђу на Косову*, укључујући моделе процене за културна места, идентификацију вредности природног наслеђа за потенцијалну заштиту од стране Унеска, стратегијску употребу наслеђа у спољној политици и одрживу трансформацију урбаних квартава наслеђа.

Како истичу Ристић и др. (Ristić i dr., 2020), израђен је модел процене вредности туризма за манастире на Косову и Метохији који су наведени на Унесковој Листи светске баштине у опасности. Модел укључује индикаторе вредности ресурса и стања развоја с циљем да оцени и истакне туристичке вредности и потенцијале ових манастира. Такође, идентификује недостатке и могућности за даљи развој и заштиту, посебно имајући у виду недостатак правне заштите и политичку нестабилност у региону.

Тодоровић (2022) разматра употребу наслеђа у спољној политици Србије, посебно у односу на Косово*. Анализирају се претходне праксе, у којима је српско средњовековно наслеђе на Косову и Метохији коришћено да се спречи учлањење Косова* у Унеско 2015. године. Исто тако, испитује се употреба римског наслеђа како би се Србија усагласила са европским дискурсом. Чланак пружа практичне савете о томе како укључити наслеђе у дипломатију културе и наслеђа Србије ради постизања спољнополитичких циљева.

Нуши и др. у раду „Urban Cultural Heritage Quarters in Kosovo and Their Sustainable Urban Transformation” (Nushi et al., 2015) разматрају одрживу урбану трансформацију баштине на Косову*. Чланак се фокусира на урбане квартове и трговачку улицу *Karšija e madhë* у старом Ђакову, истичући вредност наслеђа и његов потенцијал за економски процват. Разматрају се изазови са којима се сусрећу ова наслеђена места, укључујући ратна оштећења, друштвене и физичке промене, као и смањени интерес заједнице за улагање у заштиту наслеђа. Истраживање се залаже за принципе одрживе заштите и интеграцију проблематике наслеђа у модел одрживог развоја Ђакова ради побољшања добробити заједнице (Nushi et al., 2015, стр. 292–300).

Посебан корпус радова односи се на туристичке бенефите које поседују манастири на Листи светске баштине Унеска на територији Косова*.

Аутори посебно истичу да су манастири на Косову и Метохији уписани на Унескову Листу светске баштине препознати по свом културном и историјском значају и да поседују различите туристичке предности. Ови манастири нису само места за верско поклонство већ су и важне тачке које привлаче туристе због своје културне и историјске вредности. Како Ристић и др. истичу у раду „Tourism Value Assessment Model of ‘UNESCO-Listed’ Monasteries: Kosovo and Metohija” (2020), упркос изазовима као што су недостатак правне заштите и политичка нестабилност, манастири на Косову и Метохији који су уписани на Унескову Листу светске баштине у опасности имају значајну туристичку вредност, са индикаторима који показују потенцијал за маркетинг, развој и заштиту. Катанић и др. (Katanić i dr., 2020) истичу да је важно вредновање ових манастира како би се сачувала културна разноврсност у мултикултурном и вишејезичном друштву, што указује на њихову важност, која прелази само привлачност за туристе. Како с правом сматрају Петровић и др. (2020), културни и религиозни туризам у региону доприноси регионалном развоју и културним вредностима, при чему се манастири и цркве сматрају светим од стране локалног становништва, што повећава њихову привлачност за туристе. Ако узмемо у обзир чињеницу да се сви манастири налазе у руралним подручјима и настоје да буду самоодрживи, од значаја су и истраживања која обрађују ту тему на сличним локалитетима. Петровић и др. у раду „Туризам у функцији одрживог руралног развоја на простору Новог Пазара” (2024) представљају резултате анкетног истраживања методом одабира испитаника, анализом економских, социјалних и културних аспеката и аспеката животне средине, те сагледавају тренутно стање са циљем да јасно дефинишу све јаке и слабе тачке руралних насеља на простору административне територије Новог Пазара. Коначни резултат Индекса одрживог руралног развоја (ИОРР) јесте 0,94, што показује да простор има потенцијал развоја одрживог туризма. Аутори су сагласни да се ови манастири цене не само због свог религиозног значаја већ и као културни и историјски споменици који привлаче разноврстан круг посетилаца. Упркос изазовима, ове локације имају потенцијал за даљи развој и заштиту, што може побољшати њихову привлачност за туризам и подржати локалну заједницу.

Средњовековни споменици на Косову* први пут су уписани на Унескову Листу 2004. године, а затим је 2006. године Листа проширена. Према критеријумима култура (ii, iii, iv), заштићени су следећи локалитети:

1. Манастир Високи Дечани (од 2004. године). Манастир је основао српски краљ Стефан Урош III Дечански 1335. године. Издваја га јединствена црквена архитектура у романичком стилу са готичким елементима, украшена са преко 1.000 српско-византијских фресака;

2. Црква Богородица Љевишка (од 2006. године). Ова црква налази се у Призрену, који је одређено време био престоница српске државе. Турци су

Од Унеска до Гуџл майа: анализа њодайџака и уџисака њосеџиџаца локаџиџеџа са Косова и Меџохиџе на Листуи свеџске баџиџине Унеска

1756. године претворили цркву у џамију и дебелим слојем малтера прекрили фресеке, које су поново откривене приликом истраживања и конзерваторских радова у периоду од 1950. до 1952. године;

3. Манастир Пећка патријарџија (од 2006. године) налази се код Пећи. Овај комплекс здања није изграђен одједном, већ је градња трајала од треће деценије XIII века до средине XIV века. Након уједињења Српске православне цркве, у манастиру Пећка патријарџија 1924. године постављен је Димитрије, први патријарх обновљене Српске патријарџије. Од тада, сви изабрани српски патријарси устоличавају се у овом манастиру;

4. Манастир Грачаница (од 2006. године). Овај манастир је задужбина краља Милутина и подигнут је између 1315. и 1321. године. Грачаница се налази на само 9 км од Приштине.

Критеријуми Унескове Конвенције о светској баштини који сврставају изабране локалитете на Листу светске баштине подразумевају следеће:³

1) да локалитет покаже важну размену људских вредности кроз временски период или у оквиру културне области света, у вези са развојима у архитектури или технологији, монументалним уметностима, урбанизму или дизајну пејзажа;

2) да локалитет сведочи о јединственој или барем изузетној традицији неке културе или цивилизације која је жива или која је ишчезла;

3) да локалитет буде изузетан пример типа зграде, архитектонског или технолошког ансамбла или пејзажа који илуструје значајне стадијуме у људској историји.

У Унесковом извештају из 2023. године наводе се следећи фактори који утичу на локацију⁴: грађански немири, правни оквири, системи управљања / план управљања. Као друге претње, истичу се неодговарајуће стање одржавања и конзервације имања.

У истом извештају истакнуте су и претње због којих су наведене локације уписане на Листу светске баштине у опасности:

1) недостатак правног статуса имања;

2) недостатак законске заштите зоне заштите (баферне зоне);

3) недостатак примене Плана управљања и активног управљања;

4) тешкоће у надгледању имања због политичке нестабилности после конфликтне ситуације (посете под ескортом косовских стабилизационих снага / Међународне управе за привремене међународне мисије (КФОР/УНМИК) и недостатак чувара и безбедности);

5) неодговарајуће стање одржавања и конзервације имања.

³ Подаци преузети са Унесковог сајта 4. априла 2024. године: <https://whc.unesco.org/en/criteria>

⁴ Подаци преузети са Унесковог сајта 5. априла 2024. године: <https://whc.unesco.org/en/soc/4315>

У прилог овоме говоре и Медојевић и Милосављевић у раду „Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске детерминанте” (2022, стр. 237–256). Они применом методологије културно-географских истраживања и теренским истраживањима документују све досад познате случајеве девастације и рушења српског сакралног наслеђа на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године који су почињени од стране албанских екстремиста.

Анализа њодайџака – 3.772 уџиска њосеџилаџа о локалџеџџима на Лисџи светџске башџине Унеска на Косову и Меџохиџи

Подаци показују да су сви локалитети манастира који су на Листи светске баштине Унеска унети на Гугл мапе. Примећујемо да су неки од локалитета на Гугл мапама под контролом Српске православне цркве, што се може видети по подацима као што су језик исписа, број телефона, сајт, док други то нису (Табела 1). Манастир Грачаница и црква Богородица Љевишка, као локације на Гугл мапама, немају власника. Манастир Високи Дечани и Пећка патријаршија су, као Гугл локације, под контролом Српске православне цркве, при чему Пећка патријаршија има број телефона који припада албанском мобилном оператеру и главни испис на Гугл мапама написан је албанским језиком. Код манастира Високи Дечани имамо другачију ситуацију – за локацију је везан број телефона који припада српском оператеру и испис је на енглеском језику.

Табела 1. Преглед приказа на Гугл мапама манастира на Листи светске баштине Унеска на Косову и Метохији

Локалитет	Језик	Сајт	Број телефона	Просечна оцена	Број утисака
Манастир Високи Дечани	енглески	decani.org	064 8003000	4,9	1001
Манастир Грачаница	енглески	-	-	4,9	1623
Црква Богородица Љевишка	енглески	-	-	4,7	309
Манастир Пећка патријаршија	албански	https://eparhija-prizren.com/	+383 38 431799	4,9	639

Просечна оцена локалитета је висока и уједначена. На три локалитета износи 4,9, једино црква Богородица Љевишка одступа и има нешто нижу оцену (4,7), а уједно и најмањи број оцена: 309. Поставља се питање зашто. Интересантно је и да њен опис на Гугл мапама чини реченица: „Ова

Од Унеска до Гугл маја: анализа података и уписака поседајућа локалитетима са Косова и Метохије на Листи светске баштине Унеска

величанствена српска црква из 14. века са живописним фрескама била је цамија до 1911. године”.

Што се тиче расподеле по оценама од 1 до 5 (при чему је 1 најнижа оцена, а 5 највиша), процентуално највећи број ниских оцена (јединице и двојке) у односу на укупан број оцена има црква Богородица Љевишка (4,21%), а за њом следи манастир Грачаница са 1,60%. Највећи проценат петица има манастир Високи Дечани са учешћем петица од 94,31% (Табела 2).

Табела 2. Преглед оцена манастира на Листи светске баштине Унеска на Косову и Метохији, приказаних на Гугл мапама

Локалитет	Оцена 1	Оцена 2	Оцена 3	Оцена 4	Оцена 5
Манастир Високи Дечани	6 (0,60%)	4 (0,40%)	6 (0,60%)	41 (4,10%)	944 (94,31%)
Манастир Грачаница	19 (1,17%)	7 (0,43%)	23 (1,42%)	82 (5,05%)	1492 (91,93%)
Црква Богородица Љевишка	7 (2,27%)	6 (1,94%)	16 (5,18%)	16 (5,18%)	264 (85,44%)
Манастир Пећка патријаршија	6 (0,94%)	4 (0,63%)	6 (0,94%)	41 (6,42%)	582 (91,08%)

Значајан је број свиђања (*Likes*), којим читаоци уписака показују заинтересованост за коментаре које су посетиоци оставили пре њих. Укупан број свиђања код коментара које су посетиоци остављали на локацији манастир Високи Дечани износи 552. Највећи број свиђања, чак 21, има коментар који је у потпуности едукативног карактера:

„Манастир Високи Дечани је српски средњовековни православни манастир – задужбина краља Стефана Дечанског и цара Душана. Иницијатива за градњу овог манастира припадала је Светом Сави. Краљ Урош III Дечански у његовој хрисовуљи је јасно казао да је место за дизање храма Божијег у Дечанима изабрао Свети Сава I Немањић, али га је смрт престигла, а било је суђено краљу Урошу III да подигне манастир на том месту. Градња је трајала између 1326/1327. и 1334/1335. године, фреске су завршене око 1348. године. Манастир је посвећен Вазнесењу Господњем – Спасовдану (фреска празника се приказује и у куполи под називом Христ Сведржитељ, свевладар – на грч. Пантократор). Главни неимар био је мајстор Вито Которанин.”

Слично се понавља и на другим локацијама. Манастир Пећке патријаршије има укупно 396 свиђања, од чега највећи број, чак 25 свиђања, има следећи коментар: „Прави драгуљ српске православне духовности”. Манастир

Грачаница има укупно 403 свиђања, а највећи број свиђања (укупно 15) има коментар који није написан на српском, већ на словеначком: „Ena od najlepših srbskih pravoslavnih manastirjev v Srbiji. Priporočam ogled cerkve in mesta Gračanica v Srbiji”.

Коментари на утиске на локацији црква Богородица Љевишка сакупили су укупно 365 свиђања, док је највећи број свиђања, чак 27, сакупио следећи коментар: „ЦРКВА БОГОРОДИЦА ЉЕВИШКА – ТУЖНА ИСТОРИЈСКА ПРИЧА”.

Богородица Љевишка је древна српска православна црква у Призрену, задужбина краља Милутина. Црква је подигнута у периоду 1306–1307. године на остацима старијег катедралног храма из XIII века, који је, такође, заснован на месту још старије, ранохришћанске цркве.

Историја

Средином XV века, Призрен је потпао под турску власт, чиме је означен почетак новог раздобља у историји Призренске епархије и њеног катедралног храма.

Услед великих сеоба Срба са подручја Метохије и суседних области, положај српских црквених установа временом је постао веома тежак. Најкасније средином XVIII века, Богородица Љевишка је одузета од православних Срба и претворена у џамију. Овај чин тешко је погађао српски народ у Призрену, што је посведочено записима из 1756. године.

Независно од тог питања, претварањем у џамију, унутрашњост храма претрпела је знатна оштећења: фреске су изубијане чекићем, покривене су слојем малтера и прекречене. Поново су откривене за време рестаураторских радова у периоду од 1950. до 1952. године, а напори на њиховој санацији трајали су све до 1976. године.

Од доласка НАТО снага на Косово и Метохију (1999), црква је под заштитом немачких војника. И поред тога, црква је гађана из ватреног оружја и запаљена је 17. марта 2004. године од стране албанских вандала, за време Мартовског погрома.

Један од коментара је следећи: „Дана 13. јула 2006. Црква Богородице Љевишке је стављена на Унескову листу светске културне баштине, као део ансамбла средњовековних споменика на Косову. За ову групу споменика се сматра да су угрожени”.

Од Унеска до Гуџл маја: анализа њодайџака и уџисака њосеџиџаца локаџиџеџа са Косова и Меџохије на Лисџиџи свеџске баџиџине Унеска

Уџисџи њосеџиџаца о манасџиџиру Високи Дечани на Гуџл маџама

На Гуџл мапама за оваџ манасџиџиру постоџе свеџа два писана коментара коџа су дата уз оцену 1 и џедан коментар уз оцену 2, коџи гласи:

„За Манасџиџиру Високи Дечани не постоџи тоџико висока оцена и за-служуџе више од 5 звездица, а ове две звездице сам дао искључиво због џубазности два словеначка воџника коџи га обезбеџују и коџи су контактирали особље манасџиџиру коџи нису дозвоџили улазак, заправо јуче сам дошао до испред капије манасџиџиру и нисам могао са деџом да уђем и покажем им све лепоте манасџиџиру, иако сам превалио пут више од 260 км нису нам дозвоџили да га посетимо из нама не знаног разлога. На овоџ страници пише да је отворен а у суштини не примају посетиоце...”

За оцену 3 везана су два коментара коџа истичу да је у питању светска баџтина, као и да су прелепа природа и природна минерална вода у близини.

За оцену 4 има укупно 16 џединствених коментара. Истиче се да је леп манасџиџиру и да су фреске вредне сваке пажње. Препоручују га за посету. Истичу и да је чуван од стране воџника и зашџићен на таџ начин. Наџфреквентније речи коџе се користе у коментарима везаним за оцену 4 су: манасџиџиру, 10; лепо, прелепо, 11; посету, 6; фреске, 5; веома, 4; терен, 3; историја и невестоватне, 3; уметничка, 2. Оцена 5 има укупно 377 џединствених коментара. Фреквенџија речи у тим коментарима је следећа:

- 1) *манасџиџиру* и све вариџације ове речи појављују се 176 пута;
- 2) *леп*, *прелеп* и вариџације – 133 пута;
- 3) *место* – 79 пута;
- 4) *Кфор* и *воџници* – 49 пута;
- 5) *фреске* и вариџације – 43 пута; овде посебно треба нагласити да посетиоци речи *слика* и *фреска* у овом контексту користе као синониме; реч *слика* (када означава фреску) јавља се 21 пут;
- 6) *џравославни* – 37 пута;
- 7) *веома* – 34 пута;
- 8) *дух*, *духовност*, *духовно* – 28 пута;
- 9) *Унеско* и вариџације – 17 пута.

Важно је издвоџити и посебан однос посетилаца према воџницима коџи чувају манасџиџиру. Сви посетиоци су веома захвални што је манасџиџиру сачуван, но без обзира на то, јављају се коментари попут следећих:

„Веома је лепо, сви су веома џубазни и услужни и не смеџе да се пењете на џедан мост коџи видите на слици, иначе ћете бити упуџани.”

„Највећи утисак на мене је оставио овај манастир! И архитектура, и фреске, и иконопис, монаси, људи који тамо помажу... Нажалост, без осигурања од стране КФОР-а још увек се не може, мада се мора рећи да су италијански војници врло љубазни... Један од ретких манастира који није страдао кроз векове. Налази се и на листи УНЕСКА... Јесте да окружење није нимало пријатељско, али вреди отићи, дефинитивно.”

„СВЕТО МЕСТО! Тек кад уђете унутра осетите какву снагу и моћ има! То су препознали и нато војници (посебно Италијани и Словенци) који га чувају од шиптара.”

„Прелеп манастир у мирном окружењу, вредан посете. То је УНЕСКО светска баштина. Подручје чувају војници КФОР-а, а улази се кроз баријеру. На улазу су нам одузета документа, а онда смо морали да предамо наше камере и торбе унутар капије. Нема ормарића, али смо све вратили напоље. У манастиру је био вишејезичан опис за 10 €, такође на мађарском. Имамо бесплатног водича на енглеском. Улаз није био наплаћен, цене у радњи су прихватљиве. 1€ за магнет, 5€ за сапун од козјег млека.”

Утисци јосејилаца о манастиру Грачаница на Гул мајама

Постоје четири јединствена коментара корисника која се везују за оцену 1 и три коментара која се везују за оцену 2. Негативни коментари су, пре свега, у вези са правилима за улазак у манастир и односе се на забрану коришћења мобилних телефона и правила облачења. За посетиоце који нису раније упознати са таквим правилима или обичајима сам процес мора бити поприлично стресан. Као илустрацију, наводимо коментар једног од корисника:

„’Забава’ почиње када покушате да заиста уђете у цркву. Имају веома велику таблу са бројним иконама на којој су приказане све ствари које нису дозвољене у цркви и/или на терену. У то време сам носио шортс до колена и не видим ништа на списку забрањених ствари у вези са шортсевима. Имао сам прилику да уђем само један корак у цркву, пре него што ми је човек унутра прилично гласно и љутито рекао да изађем, јер шортс није дозвољен у цркви. ’Израдите, господине!’ То је човек викао на мене, и то дефинитивно није било пријатељски и било је најнепријатније.”

„У предворју је било неколико дама обучених потпуно у црно од главе до пете (за које претпостављам да су биле српске православне монахиње), које су имале велике завесе попут чаршава које су завијале око људи у шортсевима, а такође покривале жене чија су рамена била откривена.”

„Могу само да претпоставим да је српски бог веома увређен призором голих ногу и рамена.”

„Пропутовао сам све земље на Балкану, и преко 80 земаља на пет континената. Никада нисам видео тако лоше третиране посетиоце као јуче у овом манастиру.”

„НЕМОЈТЕ ПОСЕТИТИ ОВО МЕСТО ОСИМ АКО НЕ ЖЕЛИТЕ ДА ВАС МАЛТРЕТИРА ГОМИЛА ЉУТИХ, НАДУЧЕНИХ СРБА.”

„И још једно последње упозорење: ако из неког разлога пожелите да купите нешто у сувенирници (као што су свеће, свете карте и тако даље), имајте на уму да као плаћање прихватају само српску готовину. Упркос чињеници да се манастир налази на Косову!”

Коментари за оцену 2 односе се, пре свега, на нељубазно особље и на осећај посетилаца да једна правила важе за домаће становништво, а друга правила за посетиоце који дођу са стране. Такође, испоставља се да посетиоци тешко разумеју неопходност забране употребе мобилних телефона унутар манастира.

Број коментара који се везују за оцену 3 је осам, и ту се наставља тренд који је започет са оценама 1 и 2, при чему је већи број коментара позитивног карактера и истиче да је ово заиста лепо место за посету, али да угођај квари нељубазно особље.

На основу анализе 33 јединствена коментара корисника који су дали оцену 4, ради се о веома лепом месту (манастиру), међутим, ту постоји једно али. Посетиоци се жале на услуге које се пружају, као и на услове посете. Примера ради, наплаћује се употреба тоалета и забрањено је фотографисање унутар манастира. Појединим посетиоцима су домаћини били чудни и неприступачни.

Анализом учесталости речи у 488 рецензија са оценом 5 долазимо до закључка да су посетиоци сагласни како је у питању прелеп манастир и да су запамтили његово име, као и да је већина свесна како је у питању света земља. Оно што је карактеристично за овај манастир, а не јавља се код других манастира у оволикој мери јесте и реч *Косово*, као и одређен број коментара написаних, пре свега, од стране странаца, а у вези с тим како од Приштине доћи до Грачанице. Илустрације ради, ево једног коментара:

„Провео сам неколико година на Косову, велики део тога, имао сам привилегију да посетим манастир у бројним приликама. Историја овог манастира и Грачанице је у најмању руку невероватна. Прелепа црква са историјом која датира још од 1300-их. Веома лепо место за посету, и ако вас прилика доведе на најближи аеродром у Приштини, не бих пропустио да посетим овај манастир и да се дружим са људима!!!”

Кроз одређени број коментара, посебно када су у питању страни посетиоци који су дошли из правца Приштине (Шпанци, Италијани, Французи), провејава неразумевање о валути која се користи за плаћање у самом манастиру и на његовом поседу. Као илустрација тога, издвојен је следећи коментар:

„Знаменитости Косова – Манастир Грачаница. Око 10–15 километара од Приштине, главног града Косова, постоји прилично велики српски православни манастир. Ово је црква подигнута у XIII веку. Унутра је забрањено снимати и снимати. Екстеријер је величанствен и заузима велику површину. Вреди напоменути да се у овом округу налази српски округ. Желимо да подигнемо новац овде и желимо да понесемо нешто евра са собом. Испоставило се да је банкомат овде за српске динаре. Према вестима провереним пре неколико година, Косово и даље може да користи динарску потрошњу. Као резултат, то више није могуће! Касније сам напустио престоницу и вратио се у овај мали град да потрошим новац.”

Уџисци њосеџилаца о Пећкој њаџријариџи на Гуџ маџама

Укупно је седам јединствених коментара дато за оцене 1, 2 и 3, од чега за оцену 1 један коментар, за оцену 2 три коментара, а оцену 3 четири коментара. Слично као и код претходног манастира, негативни коментари помињу се, пре свега, у контексту непријатног осећаја који се јавља приликом посете због нељубазности особља. Неки од посетилаца осећају се непријатно због начина на који се понаша особље манастира, као да нешто крију или као да су нешто скривили. О томе најбоље говори следећи коментар корисника:

„Са својим дивним фрескама овај манастир би био једно велико искуство да посету нису покварили нељубазне монахиње које чувају место. Биле су опседнуте спровођењем строге забране фотографисања и на ногама где год да смо ишли. Имали смо осећај да имамо свог личног чувара. Изгледа да спроводе забрану, која нигде није објављена, како би продали своје разгледнице. Зато вас молим да не купујете ништа од њих!”

На оцену 4 односи се укупно 23 коментара. Јасно је да посетиоци сматрају да је то прелепо место/манастир, но, након тога је веома коришћена реч *али* (чак седам пута). Посетиоци скрећу пажњу на немогућност фотографисања, проверу пасоша као и „екипу” која ради тамо и која је, према мишљењу неких, веома страшна.

„Прелепо место, пуно мира и спокоја. Организација је мало лошија, обишао сам манастир у пратњи монахиње која је без и једне речи

Од Унеска до Гуџл майа: анализа њодайџака и уџисака њосеџиџаца локаџиџеџа са Косова и Меџохиџе на Лисџиџи свеџџске баџиџине Унеска

надгледала сваки покрет, али ми није рекла да у продавници сувенира има аудио-водич који се може слушати током обиласка... То сам сазнао тек касније. Кретање у дворишту патријарџије је врло ограничено, иако је оно нестварно лепо.”

Постоје и аудио-водичи, који нису доступни на свим језицима и посетиоци који дођу често нису упознати с могућношћу њиховог изнајмљивања.

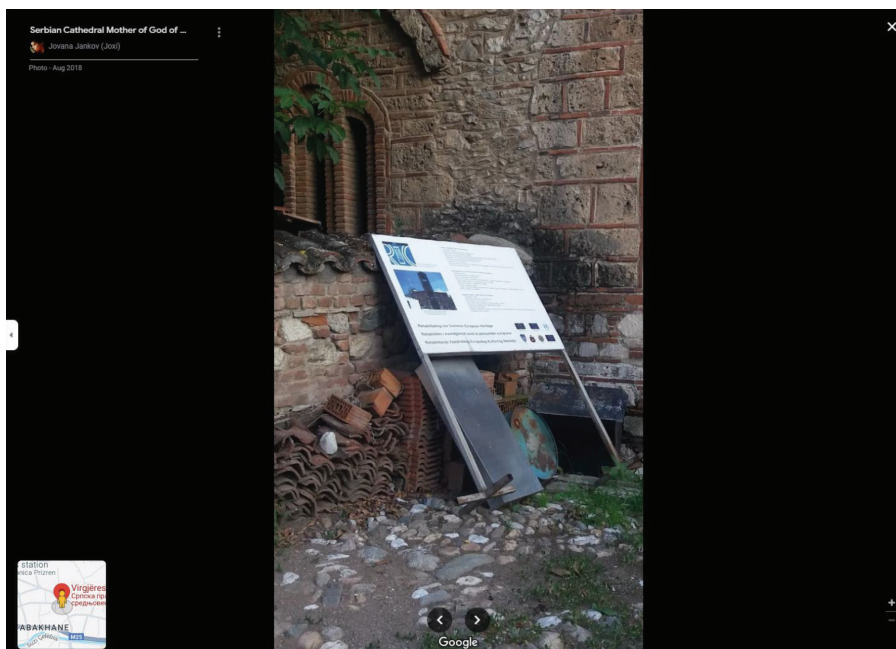
На основу 218 јединствених коментара који се односе на оцену 5, јасно је да се ради о прелепом месту/манастиру близу Пећи. Такође, важно је што посетиоци препознају значај Шам-дуда, дуда старог преко 750 година, који је још увек зелен и рађа, а који се налази у склопу комплекса. Посетиоци наглашавају да је неопходно оставити или показати пасош на улазу, да је присутан КФОР, као и да унутар манастира није дозвољено фотографисање.

Уџисци њосеџиџаца о цркви Богородици Љевиџкој на Гуџл майама

Анализа коментара датих уз оцене 1, 2 и 3 (један коментар, четири и десет коментара, респективно) показује да су посетиоци разочарани из неколико разлога. Пре свега, тиме што је црква затворена и немогућношћу да уђу и да је виде изнутра, као и чињеницом да је ограђена бодљикавом жицом и да је потребна посебна дозвола да се уђе унутра.

Стиче се утисак и да појединци нису свесни комплексности геополитичке ситуације на територији на којој се налази манастир и разлога због којих се налази у стању у коме се налази. Чак два пута се у коментарима помиње Унеско и чињеница да је манастир део светске културне баштине, али и чињеница да то није ништа помогло у одржавању локалитета. Један од посетилаца је и сликао локалитет и инфо-таблу, која треба да буде основни извор информација, потпуно скрајнуту и одбачену (Слика 1). Анализа 10 коментара који се односе на оцену 4 надовезује се на коментаре нижих оцена. Овде се истиче немогућност уласка у цркву, чињеница да је црква ограђена бодљикавом жицом, а поједини посетиоци истичу неадекватну околину и третман културног наслеђа. Такође, наводе да је ова грађевина део светске културне баштине, али да, нажалост, у овом случају то не значи много.

Кроз обраду 90 коментара повезаних са оценом 5, јасно је да посетиоци сматрају како је у питању прелепа црква посвећена Богородици и посебно истичу њену старост, поредећи је по старости са катедралом Нотр Дам у Паризу. Напетост и тензија које се осећају у Призрену евидентне су и у коментарима, тако да је сасвим јасно да једни истичу како је у питању српска црква, док други истичу да је то џамија (те се и реч *џамија* понавља 11 пута у коментарима са оценом 5) и да је преживела више трансформација. То је

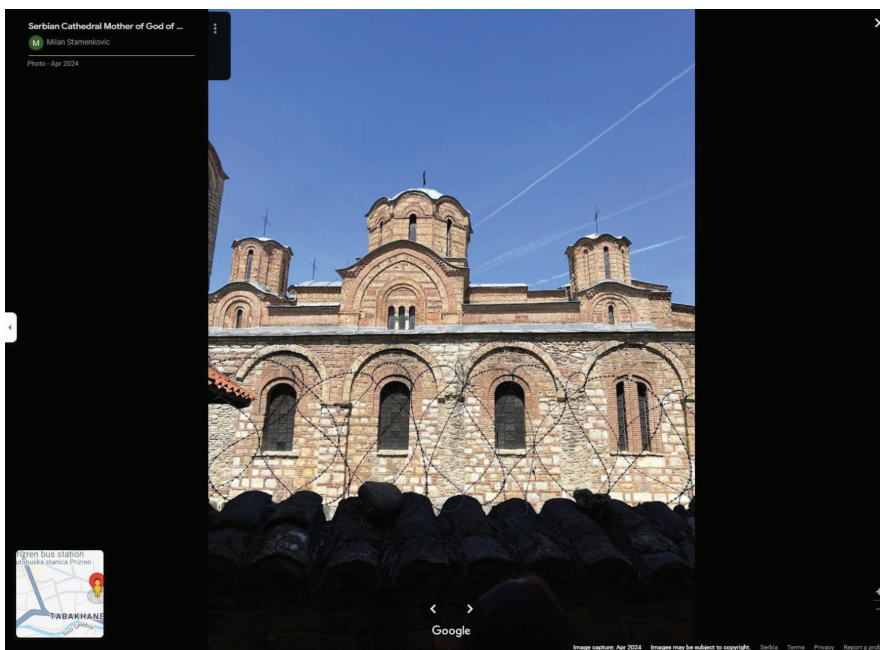
Слика 1. Црква Богородица Љевишка,
извор: <https://maps.app.goo.gl/pHhRZir6QRWctZd96>

потпуно у корелацији са чињеницом да је Унеско сместио овај споменик 2004. године на Листу посебно угрожених локалитета „због потешкоћа у управљању и очувању које проистичу из политичке нестабилности региона”.⁵

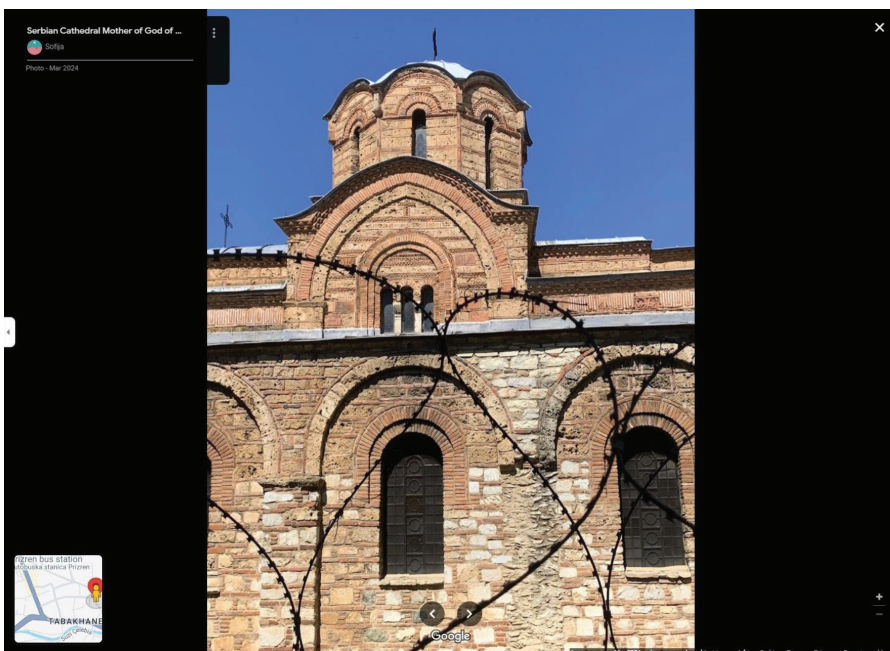
Чињеница да је црква једина затворена од четири локалитета са Косова и Метохије који се налазе на Листи светске баштине Унеска чини и да је број њених оцена најмањи, а разочарање највеће – јер је немогуће све њене вредности и лепоте сагледати споља преко бодљикаве жице, којом је опасана. Ретки посетиоци су то и запазили, те немали број фотографија екстеријера постављених од стране посетилаца управо у кадру садржи бодљикаву жицу. Као илустрацију користимо слике креиране од стране посетилаца у априлу 2024. године (Слика 2) и марту 2024. године (Слика 3).

⁵ Подаци преузети са Унесковог сајта 4. маја 2024. године: <https://whc.unesco.org/en/news/268>

Од Унеска до Гуџл мапа: анализа њодајтака и ујисака њосејилица локалнјетта са Косова и Мејохије на Лнстн светјске даишнне Унеска

Слика 2. Црква Богородица Љевишка,
извор: <https://maps.app.goo.gl/apJ4Uj6WL841JuS16>

Слика 3. Црква Богородица Љевишка и жица,
извор: <https://maps.app.goo.gl/wwXKFMDArxvtXDDn6>

Закључак и ирејоруже за даља истраживања

Подаци прикупљени обрадом 3.772 утиска корисника који су посетили локације на Листи светске баштине Унеска на Косову и Метохији показују да су посетиоци веома задовољни и на то указује просечна оцена на локалитетима, која износи 4,85. На примеру цркве Богородице Љевишке видимо како на број рецензија и просечну оцену утиче чињеница да је црква затворена и да се не може обићи на уобичајен начин. Број рецензија/утисака је у овом случају за 71,52% мањи него просек осталих локација.

То нас даље наводи на закључак да је за одржање споменика културе и светске културне баштине нужно њихово одржавање у функцији и „животу” како не би били одвојени од заједнице и окружења у коме се налазе.

Посетиоци као негативне стране посете манастира издвајају строга правила посете локација, која се могу поделити у неколико сегмената. Први сегмент тиче се особља које ради у манастирима, други сегмент тиче се различитих врста забрана која постоје у манастирима, док се трећи сегмент односи на осећај који у људима буди чињеница да су манастири чувани од стране војника и да постоји посебан протокол уласка (тамо где је могуће ући).

Први сегмент, односно питање утиска који на поједине посетиоце оставља особље манастира, односи се, пре свега, на нељубазност особља и, како поједини посетиоци наводе, њихово „агресивно” понашање. Треба узети у обзир да је сензибилитет посетилаца и особља у манастирима које чувају оружане снаге на Косову* свакако другачији него у нормалном свакодневном окружењу. У односу на то треба у потпуности прилагодити комуникацију, како вербалну тако и невербалну.

Други сегмент, који се пак тиче забрана, односи се нпр. на забрану фотографисања манастира, као и на посебна правила облачења која се морају поштовати приликом посете манастира. Коментари јасно указују да одређени број посетилаца није био припремљен на то, тачније, посетиоци нису знали за правила, те су доживели непријатности приликом посете. Како је превенција у овом случају најчинковитија метода, било би добро потенцијалне посетиоце унапред информисати о правилима која се морају поштовати. То је могуће веома ефикасно урадити путем дигиталних канала, укључујући ту и Гугл мапе, као и простор који на њима постоји управо ради информисања потенцијалних посетилаца. Предуслов за то је да постоји лице одговорно за унос и одржавање података и комуникацију.

Обрадом постојећих података утврђено је да једино постоје одговори власника локалитета за манастир Високи Дечани. На осталим локацијама се не одговара на коментаре корисника. Поред тога, комуникација на платформи је јавна, тако да свима онима који прегледају коментаре помаже да имају увид у сваки аспект дијалога и аргументацију и једне и друге стране.

Трећи сегмент, који се односи на осећај нелагоде због процедуре уласка у манастир, као и сазнање да вас на локацији чувају војници, изазива код посетилаца двојакe коментаре. С једне стране, посетиоци су захвални што је таква врста заштите омогућила очување светске баштине, док су, с друге стране, веома тужни (као у случају цркве Богородице Љевишке), јер је локалитет, иако се налази на Листи светске баштине Унеска, затворен, неприступачан и није урађена планирана реконструкција.

Уколико све ово упоредимо са налазима датим од стране Унеска о елементима који ову светску баштину чине угроженом, наилазимо на подударања. Унеско је мапирао тешкоће у надгледању имања због политичке нестабилности после конфликтне ситуације, што су, уз недостатак примене Плана управљања и активног управљања, препознали и сами посетиоци.

Правци будућих истраживања могу се развијати у различитим областима и дубље ући у разноврсне аспекте пресека дигиталних платформи, корисничких искустава и институционалних одговора у контексту заштите наслеђа. То укључује даља истраживања на пољу међукултурне анализе утисака посетилаца како би се идентификовали обрасци начина на који посетиоци који припадају различитим културама перципирају и изражавају своја искуства.

Како неспорно живимо у времену обележеном дигиталном комуникацијом, неопходно је даље истражити утицај ефикасне двосмерне комуникације и пратити га, јер је директно повезан са праћењем промена у мишљењу и перцепцији посетилаца током времена. Како сервиси попут Гугл мапа складиште и чувају податке дуги низ година (све од 2005. године), могуће је спроводити лонгитудиналне анализе података о дигиталном културном наслеђу и испратити еволутивне промене у начину понашања посетилаца.

Посебну пажњу треба обратити на утицај и значај водича, јер тај сегмент посетиоци посебно истичу као важан. Увек им је жао када пропусте могућност да чују објашњења и тумачења од стручних водича или да користе аудио-водиче. Делује да се у процесу повезивања виђеног и доживљеног повећавају значај и улога човека, те да је улога кустоса све важнија – стога је веома важно направити додатна истраживања на том пољу.

Литература

- Медојевић, Ј. и Милосављевић, С. (2022). Уништавање српских цркава на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске детерминанте. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, LII (4), 237–256. <https://doi.org/10.5937/zrffp52-40045>.
- Петровић, Д., Вукоичић, Д. и Ристић, Д. (2024). Туризам у функцији одрживог руралног развоја на простору Новог Пазара. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 54 (1), 355–375. <https://doi.org/10.5937/zrffp54-26859>

- Тодоровић, М. (2022). Употреба наслеђа у спољној политици Србије: кратак преглед претходних пракси и савети за даљи развој. *Најпредак*, 3 (1), 75–94. <https://doi.org/10.5937/napredak3-36644>
- Bonacchi, C. (2022). *Heritage and Nationalism: Understanding Populism Through Big Data*. UCL Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1wdvx2p>
- Bulatović, D. (2015). Studije baštine kao temelj očuvanja humanističkog obrazovanja. *Andragoške studije*, 1, 41–64. <https://doi.org/10.5937/andstud1501041B>
- Flint, A., & Jennings, B. (2021). The role of cultural heritage in visitor narratives of peatlands: Analysis of online user-generated reviews from three peatland sites in England. *International Journal of Heritage Studies*, 28(2), 163–179. <https://doi.org/10.1080/13527258.2021.1941198>
- Gursoy, D., Akova, O., & Atsız, O. (2021). Understanding the heritage experience: A content analysis of online reviews of World Heritage Sites in Istanbul. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 20, 311–334. <https://doi.org/10.1080/14766825.2021.1937193>
- Hodgkin, K., & Radstone, S. (Eds.). (2003). *Contested Pasts: The Politics of Memory*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203391471>
- Katanić, Z., Katanić, J. i Radosavljević, D. (2020). Digitalizacija u funkciji valorizacije srpskih srednjovekovnih manastira na Kosovu i Metohiji. У: Б. Санчанин и Б. Ратковић Његован (ур.), *Утицај традиционалних и дигиталних медија на промоцију и одрживи развој културне баштине* (стр. 39–47). Сремски Карловци: Центар за културу, едукацију и медије „Академац”. https://doi.org/10.18485/AKADEMAC_SDT.2020.1.CH3
- Maroević, I. (1993). *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta.
- Nushi, V., Kabashi, N., & Nixha, S. (2015). Urban cultural heritage quarters in Kosovo and their sustainable urban transformation. *Journal of International Environmental Application and Science*, 10, 292–300.
- Petrović, V., Lakićević, M., & Žarevac-Bošković, M. (2020). Cultural and religious tourism in Kosovo and Metohija. *Ekonomika*, 66 (4), 61–72. <https://doi.org/10.5937/ekonomika2004062p>
- Ristić, D., Vukoičić, D., Nikolić, M., Božović, S., & Milinčić, M. (2020). Tourism value assessment model of ‘UNESCO-listed’ monasteries: Kosovo and Metohija. *Current Issues in Tourism*, 23, 2098–2102. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1622657>
- Smith, L. (2010). *Uses of Heritage*. *Heritage Studies* (repr.). London: Routledge.

Olga D. MIRKOVIĆ MAKSIMOVIĆ

University of Belgrade
Multidisciplinary Doctoral Studies
Belgrade (Serbia)From UNESCO to Google Maps: Analysis of Data and Visitor Impressions
of Sites in Kosovo and Metohija on the World Cultural Heritage List

Summary

Transformations of various aspects of cultural heritage valuation have been occurring parallel to technological changes of the past century, with networking playing a key role in this evolutionary process. The analysis of user experiences and perceptions, and the need for their measurement and quantification, represent key aspects of the times we live in, shaped by models of heritage communication and interpretation linked with information technologies. Laurajane Smith (2010) argues that the true ownership of heritage, when our emotions and sense of belonging are genuinely engaged, lies not so much in possessing the material but in the act of transmitting and receiving memories and knowledge. Building on this, the paper illuminates the relationship between what is protected as cultural-historical value, recognized as universal under the UNESCO World Heritage Convention, and how visitors to specific sites experience and perceive these values. The sites studied in Kosovo and Metohija include the Visoki Dečani Monastery, the Patriarchate of Peć Monastery, the Gračanica Monastery, and the Church of the Virgin of Ljeviš.

The research conducted, analysing data from 3772 user reviews collected via the Google Maps platform at selected locations, provides insights into whether visitors to these sites encounter the same challenges and beauties as institutional representatives, and how such knowledge can aid in the preservation of cultural heritage.

Keywords: Google Maps; UNESCO; visitor impressions; interpretation; Kosovo and Metohija.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).